

միտով նոյն պահանջները համեմատ ցրել կամ չդրել : — Այսպէս ուրեմն յայտնի է որ Յովհաննու կամքովորտի խոսքը լեզուի ասանկանութեան վրայ չէ, այլ իմաստաբարական կամ քերթողական կերպին եւ անոյն վրայ : Իսկ ինչ ըստի որ Տիրք տէրւայ կամ տէրւայ բան քաջադատութիւնը կը գործածեն այն լեզուն նշաւանկելու համար՝ զոր մնայ Նախնեաց ասմորենը կը կուշիւր, ինչպէս ի նախնեցից (5) Հաստածի տեսքով. մեր պատահականն այն է թէ այս այդպէս է. քայլ կը գործածեն նաեւ Տիրք այն իմաստով՝ զոր մնայ կու տանք վերջուրէ կուսրին : Աւտիկ երկու օրինակ : Սարգիս Վ. ի սկզբան մեկնութեան կամքով. ինչոքից՝ խոսելով թէ ինչ կերպիւ ճանաչել : Ա. Գրչոյ իմաստին վրայ, այդպէս կը գրէ. «Այլ պարտիմք... զգծաւորապատումս եւ զերազանական բանից բաւան հարկանել, եւ ոչ ինչեւի՝ Բնութեւ պարտաւրել քանուս ինչին մտացն, եւ արհասարհել ցուցանել զվայելական ուսումնասիրաց եւ բանասիրաց» : (Հատ. Ա. Գրչ. 1828, էջ 131) Կարծեմ ոչ որ կարող է լսել թէ ինչեւի՝ բան այս տեղ ասմորեն բարբառ. նշանակէ : — Աւտիկ յայտնի է երկուրորդ օրինակն : Կիրակոս Վ. Գանձակեցի Սարգիսազ վարդապետին համար կը գրէ. «Սարգ բանից ամենայն խոստովանութեան օճակ է, որպէս Գրիգորի Սասունաւոր բանի, եւ ոչ ինչեւի» : (Տգ. Վննետ. էջ 64) Ըստ մեր նմանութեան կայ Գանձակեցի Վարդապետին եւ Գրառասաններոցի Վարդապետին կիրաւութեան մէջ : Ինչպէս ասանկին գրելով կը գործածէ իբրեւ հակադրեալ իրաւաստեւորում անոյն. նոյնպէս երկրորդն ի կիրակոսէն է իբրեւ հակադրեալ տէրւայն հրահանգ, որպէս թէ անոյն ինքն. Չէ կրցի Զապուհ Բազարաւորտի կարգաւորակ ուսումնական անով զրէլ իւր պատմութեան ինչն :

Ի վերջոյ այս ալ կը յաւելուր, թէ անկախ յասանկեցի հասանկան չէ, որ Յովհ. կամքովորտի տէրւայ բան քաջադատութեան ի կիրակոսէն ըլլայ ասմորեն բարբառ. նշանակութեամբ. որովհետեւ ի վեր անոյն ի վայրէջքին ասանկան խոսքի բանի մի տող յաւակ. ի բերան ժողովրդեան պարզով անան մի ինչեւով : Է բանք տէրւայն բան. այլ մէկ պէ՛ս — Կայր իւր : «Անեանուն, որ կանն ի Կայր ասելուս իւրից անուանելու» : (Էջ 73)

Այս է մեր տեսութեան, որոյ դատաստանը բանասիրաց կը թողուր :

Չհարկ եւ իցէ, այսպիսի խորհուրդ հիման վրայ դատաստանել չկարենալով, հարկ է որ կուզուինք ի մեր ձեռն հաստածին, եւ Զապուհ Բազարաւորտի ժամանակէն իբր երեք դար վար ինչեւով, զանց մինչեւ ԺԻ. դարուն կենն, որպէս զի ինչպիսիան գրութեանց սկիզբը գտնենք :

(Հարաւորութիւն) 4. Գ. 8.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԱՅԳԱՅԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ 1887 ՅՈՒՐՈՑ

Ա. ԱՅԳԱՅԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Հարաւորութիւն)

41. ԹԱՄԱՆԵՆԻՍ Ս. — Աւագապագան (Թրգմ.) Բազու. 1887, Գին 20 կողմ. [Հանդես. Մալ, 1887, Թ. 129.]
42. ԹԱՄԱՆԻՍԻՍ, ԵՂՆԱՐԱՐ, 1887 :
43. ՀԱՄԱՅՆԻՍԻՍ 4. 8. Վ. — Ուղեւորութեան ի Պոմպիէ Նիկիաց, Վննետի, 1887 : Հանեալ Բազու. Կանիսէ : Տգ. Ա. Վազարու :
44. ԻՆՈՒՐԻՍԻՍ 4. Ս. — (Ժիւլ Վերնի) Բանի հազար փարսան ծովերան տակ կուս. Պոլիս, 1887 : Հանեալ Արեւիկ օրագրէ : Տգ. Արեւիկ :

45. ԼԵՂՈՐ, Ուսումնասիրել, Ա. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
46. ԼԵՕ — Վէյ Թէ Պատմութիւն (Պարս. բառի անցեալը Ապրիլ Բեկնապարտեցի գրի տակ.) Ըստ, 1887 : Տգ. Լայրի Գրչ. Տեղ. : Գին 40 կողմ. [Հանդես. Մալ, 1887, Թ. 62 : Արեւիկ, 1887, Թ. Ծ. 1.]
47. ԼՍՈՒՆԻՍ ՎՍՈՒՆԻՍ — Հայկական նշանակ. գիր. Թիֆլիս, 1887 : Տգ. Երկարտի : Գին 20 կողմ. :
48. ՈՒՍՈՒՆԻՍ ԳՐԻՍԻՍ — Երազգիր հայ ազգաբնութեան եւ ազգային իրաւասանական ասմորութեան, Սոսիս, 1887 : Տգ. Լէրեկի : [Հանդես. Լայրի-Ուրեյ, 1887, Թ. 10 : Մալ, 1887, Թ. 153.]
49. ԽՈՒՆՈՐ, Չուշտուցելով ամօրեայ, Գ. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 : Տգ. Վերջերեան :
50. ԺԱՂՆԻ, Չուշտուցելով կիսաւարտական, Ա. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
51. ՎԱՆՈՒՆՈՐՈՒԹԻՒՆ Հայաստանի զուսպների Թեմ. Թեմ, Մարտի, 1887 :
52. ՎՍՈՒՆ Գ. — Երեւանեցի եւ նոյն բառ. կամերը (Թրգմ.) Թիֆլիս, 1887 : Տգ. Մարտի. անցի : Գին 50 կողմ. :
53. ՆԻՍՏԱՆԻՍ ՏՐ. Բ. Ծ. — Բարեկամ անեկցան, գրքի բնական կուս. Պոլիս, 1887 : Տգ. Արեւիկ :
54. ՆՈՒՆԻՍԻՍ Է. Անեկցի Վ. — Բառագիր Գերմաներէն - Հայերէն, Տեղ. Ե. Զ. Վննետ, 1887 : Տգ. Միտիմարտի :
55. ՆԱՍՏԱՆԻՍԻՍ ՎԱՆՆ Ս. — Տեսական եւ գործական երկրաչափութիւն : Նոր գրութիւն, երկրորդական զարգացման համար. Ա. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
56. ՆԱՍՏԱՆԻՍ ԳՐԱՆՈՐՈՒՆ Մարգարեան գրական, կուս. Պոլիս, 1887 :
57. ՆԱՍՏԱՆԻՍԻՍ Գ. Ա. — Հէքսիտիկ Աւագի եւ Արեւիկ, կուս. Պոլիս, 1887 : [Հանդես. Արեւիկ, 1887, Թ. 940.]
58. ՆԱՍՏԱՆԻՍ, Օրաթերի քաղաքական, Ժիւ. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
59. ՆԱՍՏԱՆԻՍ, Զարաթերի քաղաքական, Ա. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
60. ՆԱՍՏԱՆԻՍ, Կիրակոսեայ Թերի քաղաքական, Ա. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
61. ՆԱՍՏԱՆ ՄԱՐՈՐՈՒՆ, Ամաների, Ա. Տարի, Վիննետ, 1887 : Տգ. Միտիմարտի :
62. ՆՆՆԱՆ, Հանգեւ ասանկեայ, Գ. Տարի, 1887 :
63. ՆԱՍՏԱՆԻՍԻՍ ՆԻՍՏԱՆ — Խաւն նամակներ ուղեւորութեան, կուս. Պոլիս, 1887 : Գին 6 զլմ. : [Հանդես. Մալ, 1887, Թ. 18.]
64. ՆԱՍՏԱՆԻՍԻՍ Բ. — Արեւիկ Բազու. հու. դատաստան (Թրգմ.) Ըստ, 1887 : Տգ. Մ. Մ. Երեւանի : Գին 40 կողմ. : [Հանդես. Նոր Գրչ, 1888, Թ. 1.]
65. ՆԱՍՏԱՆ ՈՒՍՏԱՆԻՍ ԳՐԻՍԻՍԻՍ, Գրաբար ամաների, Բ. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :
66. ՆՆՆԱՆԻՍԻՍ ՊՈՒՆՆ Բ. — Մշակութեան օրագրից քաղաքական, կուս. Պոլիս, 1887 : Գին 6 զլմ. :
67. ՄԱՆՈՒՆԻՍԻՍ ԵՂՆԱՐ, — Զինուորական կանոնադրութեան, Թիֆլիս, 1887 :
68. ՄԱՆՈՒՆԻՍ Մ. — Գիտելիք եւ պարտիկ աղայից, Գ. Տգր. կուս. Պոլիս, 1887 : Գին 6 զլմ. :
69. ՄԱՆՈՒՆԻՍԻՍ Մ. — Բանակի հայերէն շարադրութեան, Գ. Տգր. կուս. Պոլիս, 1887 : Գին 6 զլմ. :
70. ՄԱՆՈՒՆ, Զարաթերի, Լ. Տգ. Տարի, կուս. Պոլիս, 1887 :

71. ՄՆԿԱՐԱՅԱՆ ԱՐՇԱԿ — Երասխյան, 1. Գարուն, Թիֆլիս, 1887, 8դ. Ռոսիեն, 2. Ամառ, Թիֆլիս, 1887, Գին՝ 50 կոպ.

72. ՄՈՍԿՈՎՈՅԱՆ Յ. ՅՈՎԱՆՆԻՍՆԱՅ Վ. — Առանձին Բառադիրք Հայերեն-Ղազարենի ի պէս զորոյաց, Հոտով, 1887, 8դ. Ս. Ժողովոյ Տարածման Հաս. տղ, 1887.

73. ՄՈՐԻՍԻԱՆՆԱՅ Մ. Մ. — Ջրասնայ կամ Հաւաքածոյ գաղղիներն հարաւոր առակաց, Կոստ. Պոլս., 1887.

74. ՄՈՐԻՍԻԱՆՆԱՅ Բ. — Ժողովրդական գրա. գարան, — Դ. Տեար, Ս. Առանձին, Ղազարենի եւ Ղազարանայ զորավարների տոները, Էյֆանին, 1887, Գին՝ 6 կոպ.

— Ե. Տեար, Հայաստանի առաջին Լուսաւորները, Ս. Թագեան եւ Բարեւոյններ, Թիֆլիս, 1887, 8դ. Վարդանան, Գին՝ 5 կոպ.

— Զ. Տեար, Այծոսն Դոգէի «Հայր եւ Որդի» եւ Հայ զինուոր, Թիֆլիս, 1887, Գին՝ 5 կոպ.

[ՃԱՂՈՒՄ, Մ.Ն., 1887, Թ. 50: Կոպ. Դոգ, 1887, Թ. 77: Արդար, Թ. Ծ.]

75. ՄՄԱԿ, ԼՍԵՔԻՐ ԶՈՂԱՐԱՆ, Ժ. Տարի, Թիֆլիս, 1887.

(ԸՆԴՈՒՆԱԿԻՆ)

ՄԻՆԻ ՔԱՆՈՒՄ

(ՆՈՐ ԶՈՐԱՆՈՐ)

Պ. Բերդուէր Պատկանեան Բեքերսպուրիի Համալսարանին գիտական ուսուցիչը, 1884ին Նիւ-Իր Դոկտորատին առաջին անգամը հետաքրքրական երկասիրութիւն մը հրատարակած է ի Բեքերսպուրի: Ասիկայ կը պարունակէ քանի մը գրութիւններ, որոնք մինչեւ Նոյն ժամանակ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած էին: Ասոնց մէջն է նաեւ Մինաս Թոփաթեցի, որ ըստ Պատկանեանի 150 տողով ողբերգական բանաստեղծութիւններ մը կ'ընդգծէ Ստեփան Աղլոտային, 1551ին, Վալաքիայի Հայոց գէմ հանած անասանի հալածանքը:

Զներ ուզեր բանակուի ըլլալ անոնց հետ, որոնք կը համարին թէ Հայերը՝ Վալաքիայի մէջ առնուին հալածանք կրած չեն. եւ ոչ ալ հաւատարմէ կ'ընծայեն մերազնեայց ոմանց, որք կը համարին թէ Հայոց Մարտապայէն ելլելուն մի միայն պատճառն՝ այն անտանիկ հալածանքներն եղած ըլլան:

Երկն ճամբան կը բռնեն:

Իրաց առանել լուսաւորութեան համար կ'ուզեն երկրորդ անգամ հրատարակել Մինաս սարկաւագին ողբերգութիւնը, որ պատմական գէպը մըն է անշուշտ, զոր — եթէ կ'ուզենք — համարինք, որ չափազանց բանաստեղծութեամբ ու քիչ մըն ալ սրտի տուրմամբ գրած ըլլայ: Բայց, ինչպէս յայտնապէս կ'երեւայ, ժամանակակից եւ ակնատես (տես 107-րդ տունը) պատմագիր մըն է: Գոնէ առաջինայ նիւթին նկատմամբ:

Պատկանեան, ինչպէս իւր մատենական յառաջաբանին մէջ կ'ըսէ, գտած է զՄինաս Թոփաթեցին Բարիզի Ազգային մատենադարանին (Bibliothèque nationale) ձեռագրաց Ժողովարանին մէջ 224 թուին տակ. (Acc. F. 101.) «Ըստ հետաքրքրական ոտանաւորի մը հանդիպեցայ, կ'ըսէ. բայց ասիւն, որ ամբողջ գործը ձեռագրած չէ. միայն երկրորդ մասը կայ: Զակասն ու սկիզբը յայտնապէս պատահուած հանուած են: Մատենադարանին մեծ ցանկին մէջ առաջինայ ձեռագրին վրայք յաջորդ տեղեկութիւնը կայ.

Récits des persécutions religieuses qu'ont subies les Arméniens en Galicie de la part du voivode Etienne, par Minas de Tokat, en langue vulgaire. (Պատմութիւն Հայաւանաց զոր կրեցին Կալիցիայի Հայերն Ստեփան Աղլոտային ձեռքէն. աշխարհիկ լեզուով գրուած Թոփաթեցի Մինասէն):

Այս խօսքերը յայտնի կ'ընեն հրատարակութեան բովանդակութիւնը:

Արդ մենք կրկին պատճառի համար ուզած ենք Մինաս Թոփաթեցի այս գործը վերստին յայ ուսումնասիրաց Ծանօթացնել: Մէյ մ'որ Պատկանեանին հրատարակութիւն — ինչպէս ինքն ալ կը վկայէ — պակասաւոր եւ Եւ իրօք ալ իւր հրատարակութիւնը կը սկսի մեր ձեռքն եղած ձեռագրին 35 երրորդ տան երկրորդ՝ — կամ գործոյն 137 երրորդ — տողովը: Երկրորդ եւ գլխաւորաբար, որ շիտկենք ու մէկնինք այն քանի մը տեղերն ուր գիտնական ուսումնասիրող չէ առնուին ունեցած ուղիղ ընթերցուածն: Ասիկա զատ շատ բան՝ որ թերեւս Ռուսահայոց եւ ուրիշներուն համար անիմանալի է, մենք կը հասկընանք. որովհետեւ մեր լեզուն Նոյն գաւառական է: Ողբերգութեան մէջ բազմաթիւ բառեր որ շատերուն անծանօթ են, Դրանսիականից ու լեհահայոց մէջ հասարակ գործածուած բառեր են: — Բայց ուր որ այս կրկին պատճառներն եւ ոչ մէկը կը զօրէ, այն ատեն կը մնայ երրորդ գրգիռ մը. այսինքն՝ տանել, քննել եւ համեմատել Բարիզեան ու Դրանսիականից Հայաքաղաքին օրինակաց մէջ եղած տարբերութիւններն: Արդեւ զի պայծառ գաղափար մ'ունեցուի սկզբնապատճառին վրայ, որով համար Մինաս սարկաւագին իւր բանաստեղծական ողբը գրած է, հարկ կը համարինք Պատկանեանէն առնելով՝ համառօտ թարգմանութեամբ մը (ինք ուսուերէն

1 Պատկանեան իւր հրատարակութեան առաջին տողը (էջ 33) կը կարգայ այսպէս. «Ըստ քիմ օրէի գտած բերիցի եւ այլն, ուր պէտք էր կարգել ըստ մեր ձեռագրին շատ քիմ օրէի՝ գտած բերիցի» որ իմաստ ունի: